BRUNO MIGLIORINI, *Storia della lingua italiana*, ed. a 3-a, Florenţa, Sansoni, 1961, XI+841 p.

Pînă la apariţia lucrării pe care o prezentăm, literatura filologică italiană nu poseda o scriere similară. Între 1949 şi 1954 romanistul Gerhard Rohlfs tipărise importanta *Historische Grammatik der Italienischen Sprache und ihrer Mundarten* care se adăuga la cunoscuta *Gramatică istorică a limbii italiene* a lui W. Meyer-Lübke, apărută în mai multe ediţii în variantele lui Bartoli-Braun şi D'Ovidio, dar acestea erau *gramatici istorice* şi nu *istorii* ale limbii italiene. Dată fiind noutatea şi valoarea intrinsecă a lucrării profesorului Migliorini, ea a ajuns numai în trei ani la a treia ediţie, devenind astăzi un instrument indispensabil romaniştilor. Autorul, după cum mărturiseşte în prefaţă, şi-a realizat opera lucrînd la ea timp de două decenii.

Iniţial, prof. Migliorini îşi pune întrebarea legitimă: cum se face că în ţara sa abundă istoriile literare, ale artelor frumoase, ale dreptului, medicinei etc., dar Italia n-a avut pînă acum (1958) o istorie a limbii italiene, în timp ce de pildă Franţa posedă „acel monument care este Brunot", iar Spania are „fragmentele masive" ale lui Menéndez Pidal? Cauza acestei situaţii rezidă, după d-sa şi Dionisotti (cf. „Giorn. stor. lett. it.", CXI, p. 139), în faptul că în trecut italienii au acordat atenţie „aproape exclusiv limbii ca instrument literar", pierzîndu-se din vedere celelalte aspecte „fie şi mai modeste, care apar în complexa realitate a uzului lingvistic cotidian". Explicaţia dată invocă motivul major al situaţiei de pînă în 1958, dar ea ar putea fi coroborată şi cu alte fapte. Mai întîi filologia italiană a fost îndelung tributară, ca metodă şi criteriu teoretic, şcolii neogramatice. Ulterior curentul vosslerian a îndreptat atenţia unor cercetători spre „limbajul" şi „stilul" scriitorilor, neglijînd contribuţia maselor. La aceasta am adăuga situaţia specială în care se află limba italiană, printre celelalte limbi romanice. Ne gîndim anume la marea diversitate dialectală, la existenţa tradiţiilor literare regionale şi, în genere, la trecutul cultural străvechi şi variat al ţării, reprezentat de o bogată literatură în limba latină, de cea latinizantă, precum şi de scrierile în care trăieşte graiul viu al poporului. Acest complex lingvistic dificil împreună cu ceea ce autorul numeşte foarte potrivit „l'immane vastità del lavoro" a contribuit de asemenea la întîrzierea apariţiei unei opere monografice de valoarea şi proporţiile lucrării, în sfîrşit realizată de prof. Bruno Migliorini, care prin ea aduce tradiţiei umaniste a Florenţei încă un omagiu.

Noutatea lucrării, ca metodă, constă aşadar în aceea că autorul înfăţişează istoria limbii italiene considerată „în ansamblul ei". De limbajul individual al

scriitorilor autorul va ține seama numai întrucît el constituie un aport la limba comună, căci scriitorii „nu sînt decît unul dintre atîția factori care acționează asupra limbii în perpetua ei transformare: juriști, economiști, artiști, tehnicieni, oameni de știință acționează și ei asupra limbii". Alături de aceștia autorul va acorda cuvenita atenție contribuției populare: poporul creează și lansează cuvinte „pe care a doua zi le va repeta un oraș întreg sau chiar Italia toată". Și apoi poporul, „înțeles ca totalitate a națiunii" este piatra de încercare a inovațiilor. De la el vine „acel imbold general, acel consens mut în a accepta sau în a respinge o inovație care dă consistență uzului".

Lămuririle date pînă aici de autor, în prefață, anunță firesc poziția sa expusă în continuare: istoria limbii, mai ales a vocabularului, se încadrează în mod organic în istoria generală a poporului. Diferitele fenomene lingvistice trebuie urmărite în timp și în spațiu. Limba reflectă dezvoltarea culturală a unui popor. Apariția cuvintelor și soarta lor în limbă este motivată de stări, curente, influențe. Din cele de mai sus rezultă că poziția depășește cu mult perspectiva lingviștilor italieni și străini tributari tradiției neogramaticilor, școlii estetice, neolingviștilor etc. Spre deosebire de aceștia prof. Migliorini se orientează în lucrarea sa spre concepția solidă a studierii limbii în raporturile ei strînse cu dezvoltarea societății, în ansamblul ei. Sub acest aspect meritul autorului, în comparație cu al altora, este fără îndoială mare. Mulțumită perspectivei ideologice, cei interesați posedă astăzi o lucrare organică prin care cercetătorul își poate forma o idee de ansamblu asupra evoluției în adevăr *istorice* a limbii italiene de la origini și pînă la primul război mondial.

Desigur nimeni nu se poate gîndi să diminueze însemnătatea unei lucrări ca aceea amintită mai sus, a lui Gerhard Rohfls, al cărui scop, a fost de „a grupa fenomenele fonetice, morfologice, sintactice și ale formării cuvintelor în felul tradițional, consolidat încă în vremea neogramaticilor" [1], urmărindu-le în desfășurarea lor, de la latină la italiană, pînă la Duecento, cînd latina populară primește acum denumirea de italiană, în înțelesul deplin al cuvîntului însă, după cum observă Gy. Herczeg, istoria poporului italian în diversele ei aspecte și faze de dezvoltare rămîne în afara preocupărilor învățatului romanist, încît cercetătorul limbii italiene este pus în situația de a căuta singur motivările istorice, sociale, culturale ale faptelor de limbă, căci chiar o *gramatică* istorică nu se ivește în vid ci în cadrul unei comunități care își făurește în anume condiții, în timp și spațiu, instrumentul de comunicare, unitar, din punctele de privire avute în considerare, chiar și de acea gramatică. B. Migliorini, pe lîngă că suplinește deziderătului istoric, desconsiderat de alții, își conduce cercetarea, în felul arătat, de la originile latine ale italienei și pînă la primul război mondial. Dacă autorul s-a oprit la această dată, hotărîrea sa trebuie să rămînă în afara observațiilor critice [2] căci ea se bizuie pe considerente obiective, printre care acela că drumul parcurs de italiană de atunci încoace nu prezintă fapte de însemnătate esențială pentru evoluția generală a limbii. Pe de altă parte, după cum constată just recenzenta, „golul" își află „remedierea" în unele studii speciale asupra epocii respective, studii anterior publicate de prof. B. Migliorini.

Pe lîngă alte probleme care au dat de gîndit autorului a fost aceea a periodizării. În cele din urmă d-sa a acceptat diviziunea tradițională pe secole, de la Duecento încoace, după ce mai întîi a dedicat trei ample capitole studierii „latinității Italiei în epoca imperială" (I), perioadei de elaborare a limbii, intitulată

[1] Gy. Herczeg, recenzia la Migliorini Bruno, *Storia della lingua italiana* (1960) în „Acta linguistica Academiae scientiarum hungaricae", XI, 1961, p. 443—444.

[2] Vezi recenzia Ninei Facon în „Revista de filologie romanică și germanică" V (1961), I, p. 23.

Între latină și italiană (476—960) (II) și *Începuturilor (960—1125)* (III). Secolul al XIX-lea a fost divizat în două perioade de evenimentul istoric de importanță națională al unificării Italiei (1861).

Pus în fața unui material vast care, avînd în vedere criteriul urmat, prezenta nenumărate dificultăți, autorul a răspuns cerințelor cititorilor săi mulțumită în primul rînd documentării și apoi facultății speciale de organizare, de sintetizare și comunicare a cunoștințelor într-un stil personal, îndepărtîndu-se și prin aceasta de tradiția „monumentelor" neogramaticilor, pentru a întrebuința expresia plastică a lui Antonio Gramsci.

Informația autorului nu se oprește nici pe departe la lista impunătoare a lucrărilor prezentate în primele pagini, ci ea își arată amploarea în numeroasele trimiteri din interiorul lucrării, în text sau la subsol, unde apar însoțite de aprecierile necesare fie îndrumării, fie cunoașterii punctului de vedere al autorului.

Istoria unei singure limbi romanice începe în mod firesc cu prezentarea sumară a latinei populare. Cînd opera se reduce la un singur volum este normal ca acest capitol introductiv să se rezume la un conținut exemplificatoriu, în genere, dar trebuie să rețină din cantitatea de fapte, mai ales acele elemente care interesează trecutul latin al limbii romanice respective. Asemenea elemente figurează, selectate, și în lucrarea de față, în care se renunță la discuția termenului „infelicissimo" de latină „volgare", acordîndu-se în schimb atenție raportului dintre „latina vorbită și latina scrisă".

Pe măsură ce tratarea înaintează, lucrarea se îmbogățește cu date istorice, capabile să explice mai bine realitățile lingvistice existente în anumite epoci de dezvoltare a limbii italiene. Din acest punct de vedere cititorul va reține cu folos, de pildă, informația amplă privitoare la resturile germanice din limba italiană (cap. II) sau la condițiile istorice, sociale și culturale în care se dezvoltă limba italiană de la primul document scris (anul 960) pînă la apariția imnului lui Francesco d'Assisi (1225 sau 1226), precum și a producției lirice cu intenții literare. Semnalăm de asemenea discuția documentată, întemeiată pe o bibliografie selectă, asupra primelor texte de italiană, începînd cu „indovinello veronese" continuînd cu formulele cassinense, scrierile sarde etc., pînă la contrastul lui Rambaldo di Vaqueiras (1186) (capitolele II și III), pentru unele dintre care se dau și facsimile pe hîrtie specială. Cum materialele lingvistice oferite de primele două epoci ale istoriei limbii italiene sînt încă reduse, autorul le va trata fonetic, gramatical și lexical, în capitolul următor, dedicat secolului al XIII-lea.

Bruno Migliorini acordă, în general, o atenție particulară lexicului limbii italiene în formarea sa istorică. Capitolele respective cuprind date sintetice asupra vocabularului străin intrat la diferite epoci în limba italiană, precum și a vocabularului italian pătruns în alte limbi. Autorul a posedat bibliografia privitoare la ecourile limbii italiene în limba română. Sînt astfel citați R. Ortiz, G. Pascu, C. Tagliavini, Al. Rosetti, la care trebuie adăugate contribuțiile lui N. Ursu, C. Maneca și alții.

Răspunzînd unei necesități de mult simțite în Italia și în străinătate, lucrarea, foarte importantă, a profesorului Migliorini a fost primită pretutindeni cu legitimă satisfacție.

Șt. Cuciureanu

I. L. CARAGIALE, *Scrisori și acte*, Ediție îngrijită, prefață și note de Șerban Cioculescu,

București, Editura pentru literatură, 1963, XXVIII+290 p

În volumul pe care-l recenzăm, Șerban Cioculescu publică 177 scrisori adresate de I. L. Caragiale la persoane particulare, 37 scrisori publice, petiții și referate ale acestuia, 22 scrisori ale unor membri ai familiei sale și demisia din magistratură a tatălui său. Pe lîngă un important material inedit, au fost adunate aici scrisorile lui Caragiale tipărite prin cărți, ziare și reviste, al căror text nu fusese reprodus în volumul VII (apărut în 1942) din ediția critică a operelor marelui scriitor.

De o deosebită însemnătate este corespondența lui Caragiale cu profesorul universitar Mihail Dragomirescu. Ea cuprinde amănunte privitoare la revistele „Convorbiri" și „Convorbiri critice" și la valoroasa contribuție ce le-a fost adusă — fără mult entuziasm — de colaboratorul lor cel mai de seamă. Foarte interesante sînt și scrisorile adresate lui G. Ibrăileanu în legătură cu publicarea novelei *Kir Ianulea* în „Viața românească". Ele pun în evidență cu cîtă minuțiozitate Caragiale urmărea îndreptarea greșelilor de tipar strecurate în corecturile ce i se trimiteau de la imprimerie și cît de competent era în mai toate chestiunile relative la arta grafică. El se mîndrea de a fi un „vechi meșteșugar tipograf" și, în această calitate, oferea lui Ibrăileanu sfaturi pentru îmbunătățirea „părții tehnice a revistei" (p. 155).

Despre relațiile lui Caragiale cu Barbu Delavrancea sîntem informați printr-o lungă și spirituală scrisoare, adresată doctorului Alceu Urechia la 7 iulie 1905. Ea confirmă cele ce știam din alte izvoare, de ex., din amintirile profesorului Paul Bujor [1]

Lipsesc în acest volum cîteva scrisori ale lui Caragiale, cunoscute din publicații anterioare. Astfel, a fost omisă scrisoarea lui Caragiale (nedatată) către ziaristul Gh. Rădulescu, fost secretar de redacție la „Epoca" și tipărită de acesta într-o broșură apărută în 1926 [2]. A fost omisă și scrisoarea lui Caragiale din 7 august 1907, trimisă redactorului ziarului ieșean „Liberalul" și publicată de N. Barbu în revista „Iașul literar" din iunie 1962 [3]. Firește că aceste omisiuni sînt de mică importanță față de bogatul material pe care Șerban Cioculescu l-a publicat cu atîta grijă, însoțindu-l de numeroase note, cuprinzînd foarte utile precizări.

Sînt însă de adus cîteva rectificări și completări la unele din adnotările lui Șerban Cioculescu. Astfel, din inadvertență, el afirmă că Mihail Dragomirescu a fost profesor la Universitatea din Iași (p. XVI), ceea ce este inexact, căci Mihail Dragomirescu a fost profesor la Universitatea din București. Nu corespunde realității nici afirmația că „Tiergarten" este grădina zoologică din Berlin (p. 29, nota 8), deoarece „Tiergarten" este un cartier al Berlinului, cu case elegante, un întins parc de 240 hectare, distinct de celebrul „Zoo" (adică: Zoologischer Garten) aflat în apropierea lui. De asemenea „Unter den Linden" nu este „șoseaua berlineză cea mai frumoasă, loc de plimbare, ca la noi Șoseaua Kiseleff" (p. 30, nota 16), ci un bulevard din centrul capitalei de atunci a Germaniei, bulevard de-a lungul căruia se află importante clădiri publice, ca Universitatea, Biblioteca de Stat etc. Cu Șoseaua Kiseleff din București mai mare asemănare are la Berlin „Tiergarten" decît „Unter den Linden". Procesul lui Maiorescu pentru pretinse acte de imoralitate n-a avut loc la Iași în 1867 (p. 53, nota 5) ci în 1865 [4]. Scrisoarea lui Caragiale din 7 februarie (stil nou) 1908 nu se referă la „monstruoasa coaliție" care s-ar fi

[1] Paul Bujor, *Amintiri de A. Vlahuță și I. L. Caragiale*, București, [1938], p. 70—75.

[2] Archibald [Gh. Rădulescu], *Ce am văzut în România mică*, București, 1926, p. 47.

[3] N. Barbu, *I. L. Caragiale și Iașul*, „Iașul literar". XIII (1962), 6, p. 56.

[4] „Trompeta Carpaților", 4, 15, 18 și 22 aprilie 1865 și 6 mai 1865.

constituit „la căderea guvernului Carp", cum crede Șerban Cioculescu (p. 76, nota 16), ci la „acordul" stabilit între partidele burghezo-moșierești în martie 1907, cu prilejul demisiei cabinetului prezidat de G. Gr. Cantacuzino. Petiția din 13 aprilie 1899, pe care Caragiale a înaintat-o ministrului instrucțiunii publice, nu poate fi considerată ca fiind adresată lui Spiru Haret (p. 205), întrucît la acea dată Spiru Haret nu mai era ministru [5].

La pag. 11, nota 5, este menționat Lazăr Șăineanu. Se indică 1859 ca fiind anul nașterii sale și se adaugă că e „necunoscută" data morții sale. Această dată poate fi lesne aflată în broșura lui Constantin Șăineanu consacrată biografiei fratelui său Lazăr, broșură în care autorul precizează că vestitul filolog a decedat în 1934 [6].

Despre Edgard Flavian, căruia Caragiale îi scrie din Berlin la 1906, Șerban Cioculescu afirmă că a fost profesor de matematici la liceul din Ploiești (p. 137, nota 1). Cu privire la Edgard Flavian găsim ample informații în raportul comisiei de indigenate a Adunării deputaților, prezentat Camerei în ședința de la 31 ianuarie 1909 [7]. Din acel raport rezultă că Flavian, născut în Ploiești la 1876, era de origină germană și că obținuse licența în istorie la Universitatea din București în 1899. A fost profesor de geografie și limbă germană la gimnaziul din Constanța și apoi profesor de limba germană la liceul din Ploiești și la liceul Lazăr din București.

Relativ la străduințele depuse de Caragiale pentru a obține împămîntenirea lui Ronetti Roman (despre care Șerban Cioculescu se ocupă la p. 171, nota 1), adăugăm că, în favoarea acestei împămînteniri, a intervenit P. P. Carp în ședința Camerei de la 5 martie 1903. În discursul rostit cu acel prilej, P. P. Carp a declarat că, spre a sprijini naturalizarea lui Ronetti Roman, Caragiale își lua angajamentul de a scrie o nouă piesă de teatru, în cazul cînd naturalizarea prietenului său va fi votată. Carp a precizat că era autorizat de însuși Caragiale să comunice Adunării deputaților acest angajament [8].

Rectificările și completările de mai sus se referă la mici detalii și deci nu sînt de natură să știrbească marile merite ale cărții recenzate. Această carte, prin materialul prețios pe care-l conține, ne dă posibilitatea să cunoaștem mai bine cît de mari dificultăți a întîmpinat Caragiale în cursul vieții sale și cît de neprielnice condiții i-au îngreuiat munca de creație.

Constantin C. Angelescu

D. MICU, *Literatura română la începutul secolului al XX-lea. 1900—1916. Publicații, grupări, curente*,

București, Editura pentru literatură, 1964, 345 p.

Volumul în discuție nu este altceva decît o versiune, adaptată necesităților difuzării largi, bineînțeles de o corespunzătoare ținută științifică, a cursului predat de autor la Universitatea din București și apărut, și acesta, de curînd. Prin urmare,

[5] La 11 aprilie 1899, după demisia cabinetului prezidat de Dimitrie A. Sturdza, s-a constituit noul minister sub președinția lui George Gr. Cantacuzino. În acest minister, Take Ionescu a fost titularul departamentului instrucțiunii publice (Monitorul oficial, 12 aprilie 1899, p. 425). Așadar petiția lui Caragiale de la 13 aprilie 1899 a fost adresată lui Take Ionescu.

[6] Constantin Șăineanu, *Lazare Saineán, le grand philologue (1859-1934)*, Bucarest, 1946.

[7] „Monitorul oficial", Dezbaterile Adunării deputaților, ședința de la 31 ianuarie 1909, p. 260.

[8] „Monitorul oficial", Dezbaterile Adunării deputaților, ședința de la 5 martie 1903, p. 725.

în carte se vor face simțite atît avantajele cît și dezavantajele (puține, prin grija autorului), pe care le implică transformarea unui curs universitar, cu precisă destinație didactică, într-o lucrare de circulație mai largă.

Intenția lui D. Micu de a înfățișa „într-o privire sintetică peisajul literar de la începutul secolului nostru" (p. 5) este realizată, în linii generale, deși, pe alocuri (mai ales în paginile consacrate sămănătorismului și poporanismului), ar fi fost necesară o oarecare concentrare a discuției, mai multă grijă pentru esențial și, poate, renunțarea la unele caracterizări care par astăzi învechite.

În *Introducerea* cărții sînt expuse succint trăsăturile caracteristice, sociale și literare, ale sfîrșitului de veac; conținutul se grupează apoi în trei capitole: *Cadrul istoric, Scriitorii* și cel care conține nucleul lucrării, *Reviste, grupări și curente literare*, împărțit la rîndul său în două subcapitole, *Vechile reviste, după 1900* și *Noile reviste și grupări*. Volumul se încheie cu un scurt, dar folositor capitol de concluzii și o bibliografie.

Autorul s-a oprit la una din cele mai dificile perioade ale istoriei literaturii noastre, din care discută, așa cum indică datele din subtitlu, o anumită porțiune (1900—1916). Discuția nu pendulează strict între aceste limite ci, așa cum e normal, în carte fenomenul literar este privit pe toată întinderea lui, urmărit pînă la origine, prin observarea atentă a liniilor de continuitate ale tradițiilor literare, a influențelor preluate, creator sau nu, în epoca respectivă. Se notează faptul că, în timp ce unele fenomene existente în literatură pînă la 1900 se cristalizau, apar după această dată și altele noi, specifice, iar anumite aspecte caracteristice secolului trecut, dispar. Fizionomia particulară a vieții literare este acum determinată, în bună parte, de scriitori noi, grupați în jurul unor reviste nou apărute și cu țeluri deosebite, chiar dacă își au izvorul, urmărit cu grijă de autor, în viața literară din ultimele decenii ale secolului trecut. În acești ani se face simțită influența ideologiei socialiste; mulți scriitori tineri, formați sub înrîurirea ideilor de la „Contemporanul" și „Lumea nouă" colaborau la revistele socialiste. O parte din ei au păși în veacul nou purtînd în suflet îndoielile stîrnite de actul „generosilor". Interesul pentru realitatea socială și pentru prezent, ca și atitudinea combativă a artiștilor creșteau. Se dădea multă atenție tematicii rurale și, de aici, „o îndreptare programatică a multor scriitori către sat, o accentuare a preocupării pentru latura socială a lumii sătești" (p. 8).

Nu cu aceeași atenție, cu care autorul a urmărit legătura dintre epocile anterioare și cea în discuție, se ocupă de cele care au urmat anului 1916. Impresia aceasta este dată de faptul că, atunci cînd, în sprijinul celor afirmate sînt aduse exemple din opera scriitorilor vremii (mai ales Șt. O. Iosif, Emil Gîrleanu, I. Agîrbiceanu, O. Goga), au fost alese din activitatea acestora aspectele necesare demonstrației, dar, de cele mai multe ori, alte aspecte ale operei, evident superioare, nu au mai fost pomenite.

Grupările și curentele literare sînt puse în lumină prin urmărirea atentă a publicațiilor care le-au susținut programul; fiecărei reviste i se face istoricul — aici se spun prea multe lucruri cunoscute — i se notează cei mai de seamă colaboratori și, la toate, se analizează cu grijă articolele-program și literatura apărută. În felul acesta, parcurgînd pe mici etape întreaga perioadă, peisajul literar este trasat cu siguranță, deși s-ar fi simțit nevoia unei concentrări a materialului faptic (la sămănătorism și poporanism în prezentarea cadrului social-istoric; la simbolism în larga incursiune făcută în istoricul curentului francez cu același nume), ceea ce ar fi dat fluență textului, ar fi atenuat senzația vagă de neîncorporare a unora din părțile cărții.

Preocupat de problemele majore ale vremii (sămănătorism, poporanism, simbolism) D. Micu le discută cu pasiune și discernămînt, pe spațiul a peste 300 de pagini; în schimb, peste alte manifestări ale vieții literare, se trece mai în grabă, deși, de multe ori, și acestea au importanța lor, atunci cînd se urmărește realizarea unui tablou de sinteză. De aceea, ar fi fost necesară mai multă generozitate — în ceea ce privește spațiul — pentru îmbătrînita „Convorbiri literare", pentru „Literatură și artă română", „Literatorul", „Flacăra" și, în primul rînd, pentru publicațiile socialiste, mai ales că multe dintre aceste reviste, unele răspîndite în epocă, au participat la dezbaterile literare, de o parte sau de alta a baricadei, ori în postura unor spectatori obiectivi, deci cu atît mai interesanți.

Tendinţele literare vor fi exprimate după 1900 de reviste noi, purtătoare de cuvînt ale unor orientări noi. Se disting, acum, două direcţii literare: prima, pornind de la reviste ca: „Viaţa" şi „Vatra", afirmă cu tărie necesitatea orientării către realităţile naţionale, către popor (prin popor se înţelegea ţărănimea) şi acuză cea de a doua orientare, derivată, în special, de la „Literatorul" de „înstrăinare", mai clar spus, de tendinţe cosmopolite. Principalul purtător de cuvînt al primei orientări este, în jurul anului 1900, N. Iorga. În articolele publicate între 1899 şi 1904 însă, cauzelor reale ale stării de lucruri de atunci, marele istoric le va substitui altele secundare, cum sînt „înstrăinarea" celor de sus şi disprețul societăţii înalte pentru limba, obiceiurile şi cultura poporului. Soluţia ar fi fost nu desfiinţarea nedreptăţii sociale, ci „cucerirea", după expresia lui N. Iorga, „societăţii de sus", precum şi dispariţia politicianismului. Chestiunea ţărănească va ajunge astfel, în cele din urmă, „o chestiune culturală".

Apărut pentru a se face tribuna acestor teze, „Sămănătorul" va susţine mai întîi o „atitudine ideologico-politică; estetica publicaţiei derivă nemijlocit din ideologia ei socială" (p. 45—46). Ideile care au stat la baza acestei orientări noi pot fi urmărite înapoi pînă la „Dacia literară". N. Iorga le-a integrat într-o concepţie mai largă. El va recunoaşte originea şi rolul social al artei, situîndu-se în acest fel „la polul opus vechii direcţii estetice junimiste" (p. 68) şi va da, în mod obişnuit, putină atenţie realizării artistice a literaturii promovate, cerînd de la scriitori, în primul rînd, încadrarea în acţiunea de orientare „sănătoasă" a revistei. Un spaţiu larg este acordat concepţiei sale despre cultură, protestului contra aşazisei culturi „patriotice" şi „oficiale". Se subliniază limitele acestui mare om de cultură, contradicţiile existente în concepţiile sale. Cu toată „năzuinţa sa de a da impuls unei culturi pline de conţinut, care să exprime originalitatea spirituală a poporului nostru, geniul său specific" (p. 78), N. Iorga ignora „diferenţierea socială, concepînd o cultură pe deasupra claselor" (p. 78). După el literatura avea datoria de a aborda realitatea nu de pe poziţii de clasă, ci numai din punctul de vedere naţional. „Mobilul ideologiei sămănătoriste — arată mai departe D. Micu — este opoziţia faţă de transformări" (p. 87). De aici, apariţia unei literaturi paseiste, contestarea în bloc a noului, naţionalismul, antirealismul. În paginile următoare acestor afirmaţii autorul le aduce suportul exemplelor luate din literatura sămănătoristă. Idealizarea trecutului în unele din poeziile lui Şt. O. Iosif şi regretul pentru dispariţia obiceiurilor şi aşezărilor patriarhale simţit în scrieri ca majoritatea povestirilor din volumul *Bătrînii* de Emil Gîrleanu sau în *Cuconul Stoiniceanu* de N. N. Beldiceanu, stau alături de cultivarea unui naţionalism extrem în *Două neamuri* de C. Sandu-Aldea, *Am scăpat* şi *Un învingător* de Ion Adam, *Pămînt şi apă* de Constanţa Hodoş ş.a. Sînt consemnate şi scrierile lui M. Sadoveanu din volumele de debut, în care istoricul literar observă pe lîngă influenţa sămănătoristă şi semnele depăşirii acesteia.

Cultul sămănătorist al satului patriarhal, idilismul manifest, opunerea unui sat ideal oraşului — teritoriu al perdiţiei, iată alte trăsături analizate pe larg de cartea lui D. Micu; în încheierea discuţiei se caracterizează sămănătorismul, poate prea nenuanţat, prea direct, ca un produs al luptelor de clasă, ca o reacţie a păturilor mic-burgheze care hrăneau iluzia zadarnică a evitării stadiului capitalist în evoluţia ţării noastre spre o organizare socială superioară. Apariţia curentului la începutul secolului al XX-lea nu este întîmplătoare; „el a luat naştere cu necesitate în condiţiile specifice perioadei istorice în care s-a manifestat" (p. 113). Autorul notează, de asemenea, în mai multe rînduri adevărul că influenţa acestui curent asupra evoluţiei literaturii noastre a fost negativă, dăunătoare (se foloseşte în paginile cărţii şi epitetul *nociv*, care, dacă se ţine seama de realitate, pare totuşi nepotrivit, mai ales în cazul poporanismului literar).

De la început, D. Micu diferenţiază poporanismul de sămănătorism pe baza rădăcinilor de clasă ale curentului de la „Viaţa românească" şi a scopului său diferit. Poporanismul, sub diferite nume, s-a manifestat în diverse ţări europene. La noi el a suferit influenţa narodnicismului, de care se deosebeşte, bineînţeles, prin „conţinutul determinat în fizionomia sa proprie de condiţiile specifice din ţara noastră" (p. 131). Istoricul, destul de larg, făcut narodnicismului, cunoscut, desigur, bine de cei către care se îndreaptă cartea, nu apare, ţinînd seama şi de economia lucrării, strict necesar. De altfel, lucrul acesta i s-ar putea reproşa autorului şi

în cazul întinsei discuții asupra simbolismului francez, unde aglomerarea de material informativ produce și greutăți în urmărirea ideilor. După ce atrage atenția asupra faptului de o deosebită importanță că în condițiile țării noastre unde exista o mișcare socialistă și chiar luase ființă un partid socialist, poporanismul, ca orientare politică, avea un caracter retrograd, diversionist, autorul trece la analiza concepțiilor politice ale lui C. Stere, evidențiind nucleul lor antimarxist, mic-burghez.

Transpunerea ideilor poporaniste în literatură, așa cum a făcut-o G. Ibrăileanu, este urmărită, în mod justificat, cu multă atenție. Criticul ieșean, sub influența orientării sale marxiste din tinerețe, „a reținut din poporanism acea latură în care își regăsea în parte propriile predispoziții și aspirații, care nu contrazicea esența convingerilor sale estetice" (p. 144), formate sub influența mișcării socialiste. În linii mari, discuția asupra poporanismului nu aduce nimic nou în raport cu mai vechiul studiu al autorului *Poporanismul și „Viața românească"*. Concluzia istoricului literar este că „poporanismul literar al „Vieții românești", considerat în ce are esențial, nu e, în latura lui majoră, varianta estetică a curentului diversionist al poporanismului, manifestat... în viața politică. „Poporanismul literar" este denumirea dată împropriu direcției realist critice și democratice care domina în primele două decenii din secolul al XX-lea, ca și în literatura din secolul trecut" (p. 155).

O bună parte din spațiul cărții este consacrat simbolismului. De la început se observă dificultatea definirii acestui curent, nu numai în literatura noastră, ci și în cea franceză sau în oricare alta. Dacă este ușor de efectuat delimitarea dintre simbolism și orientările lirice premergătoare sau acelea potrivnice tendințelor novatoare, mai greu este încercarea de a deduce trăsăturile comune ale poeților simboliști și de a-i grupa. Rezumînd istoria atît de controversată a simbolismului francez, D. Micu observă că greutatea constă în a distinge ce-i particularizează pe simboliști de reprezentanții orientărilor lirice ulterioare, fără a susține că simbolismul s-ar dizolva în „modernism". „Autonomia simbolismului" i se pare a fi marcată de predominarea vagului și muzicalului, de fuga de plastic și de reprezentări precise, însoțite de legătura cu tehnica poetică tradițională, alături de o anume rezervă în experimentarea ineditului. Curentul este judecat cu pătrundere și finețe, atît în părțile sale valoroase, care au rămas, cît și în ceea ce a avut retrograd, nesemnificativ.

Simbolismul românesc pornește de la poeții celei de a doua jumătăți a secolului al XIX-lea și mai cu seamă de la Al. Macedonski, al cărui articol *Poezia viitorului*, apărut în „Literatorul" din 15 iulie 1892 este un adevărat manifest al noului curent. Macedonski l-a teoretizat și l-a promovat stăruitor în cenaclul său, care cultiva însă un simbolism instrumentist, formalist, considerat de D. Micu ca un fenomen de mimetism al poeziei occidentale. Totuși, aici vor răsuna și acordurile sincere din versurile unor poeți ca Tr. Demetrescu, I. C. Săvescu și Ștefan Petică.

Sînt discutate apoi aderențele la simbolism ale lui D. Anghel, care „tălmăcește stări sufletești caracteristice poeziei simboliste, fără a-și fi creat și tehnica poetică adecvată" (p. 258), Șt. O Iosif, O. Goga alăturați lui Verlaine, primul pentru melodicitatea suavă a versului, cel de al doilea pentru timbrul elegiac și chiar — încadrarea este discutabilă — G. Topîrceanu, pe care îl apropie de simbolism intimismul muzical și sentimentul contopirii cu natura din *Balada morții*.

Sînt distinse în simbolismul românesc de la începutul veacului două nuanțe, cea macedonskiană și cea care trăiește prin poezia lui D. Anghel, Ion Minulescu, Elena Farago. După 1900 se autointitulează simbolistă gruparea de la „Viața nouă", condusă de O. Densusianu, care identifica acest curent cu energetismul, cu poezia luptei, a dragostei de viață și a încrederii în progres deși, ceea ce „Viața nouă" „promova ca fiind simbolismul cel mai autentic era mai degrabă un neoclasicism în expresie modernă" (p. 267).

Privind astăzi simbolismul în întregul său, D. Micu distinge trei tendințe importante: una conformistă, o a doua protestatară, rebelă, ostilă unei organizări sociale nedrepte și o a treia vizionară, întoarsă spre viitor. Greutatea stă în a discerne la fiecare poet simbolist în parte trăsături care să-l alăture la o direcție sau la alta deoarece la cei mai mulți poeți, dacă nu la toți, trăsături caracteristice pentru două sau chiar pentru toate trei direcțiile coexistă. Dezvoltat sub impulsul simbolismului francez, se spune mai departe, simbolismul românesc n-a fost o variantă

a acestuia, ci a avut un conținut propriu dat de specificitatea sa națională, de condițiile social-istorice în care a evoluat. Curentul s-a afirmat la noi ca o direcție novatoare într-o perioadă de epigonism liric, de domnie a platitudinii. El este eminescianizant și se deschide influențelor lui Verlaine și ale altor „poètes maudites", reținînd puțin din mallarmèism. Partea finală a acestui lung capitol este consacrată discutării altor aspecte ale vieții literare din primele două decenii, ca neojunimismul lui Mihail Dragomirescu și, mai ales, apariției unor publicații socialiste, printre care „Viața socială" și „Facla" scoase de N. D. Cocea, „Viitorul social" etc., sau unor reviste literare și de cultură, relativ independente de grupări și curente literare, din rîndul cărora se detașează „Noua revistă română" și „Flacăra".

Concluziile cu care se încheie cartea sînt o încercare de a sistematiza materialul parcurs. Trăsătura caracteristică a perioadei 1900—1916 ar fi aceea de căutare, de accentuare a contradicțiilor interne. Problemele centrale ale vieții literare sînt alegerea materialului de inspirație și a mijloacelor de expresie. Accentuarea orientării scriitorilor către sat, către realitatea socială, apariția „Semănătorului" cu tendințele sale retrograde, a poporanismului care îndreaptă literatura către satul real, viu, dar propagă, prin poporanismul politic, și idei greșite, mic-burgheze, afirmarea poeziei simboliste, promovarea literaturii citadine la „Viața nouă", sînt tendințe diferite manifestate în sînul literaturii române.

Dacă în analiza situației social-istorice și a răsfrîngerii acesteia asupra vieții literare cartea își atinge scopul, autorului i se poate reproșa, totuși, trecerea grăbită peste ceea ce ar fi trebuit să devină unul din fundamentele demonstrației sale: opera literară, a cărei analiză este de multe ori descriptivă, neadîncită. Încercînd să aducă exemple variate și numeroase cum este bine, de altfel — autorul nu reușește întotdeauna să le și cuprindă în discuția sa, trecînd în grabă peste scriitori diferiți ca valoare, deseori nivelîndu-le opera, care, dacă la unii (Ion Adam, Ion Gorun, Constanța Hodoș) se subsumează unei anumite orientări, la cei mai mulți (I. Agîrbiceanu, O. Goga ș.a.) trăiește tocmai prin ceea ce are în afara orientării respective. În sfîrșit, ar fi fost necesară o ușoară corectare a tonului, didactic uneori, reminiscență a cursului universitar care stă la baza cărții și, mai ales, a micilor neglijențe de exprimare, nu numeroase, însă distonînd cu aspectul general al lucrării.

Remus Zăstroiu

Bibliografia literaturii române 1948—1960, Editura Academiei R. P. R., București, 1965, XV + 1123 p.

Informația bibliografică, de reală însemnătate științifică, a constituit o preocupare de seamă de-a lungul ultimilor o sută de ani de literatură română, începînd cu *Annale bibliografice române* a lui Dimitrie Iarcu, tipărită în două ediții (1865 și 1873). Între 1898 și 1910, I. Bianu și N. Hodoș scot *Bibliografia românească veche* pentru anii 1506—1808 pe care D. Simonescu o aduce pînă la 1830, iar Nerva Hodoș și Al. Sadi Ionescu publică în 1913 *Publicațiunile periodice românești*, tom. I (1820—1906). După primul război mondial, preocupările bibliografice sînt continuate de Gheorghe Adamescu care va tipări *Contribuțiune la bibliografia românească*, în trei serii, între anii 1921—1928, precum și de reviste ca „Dacoromania" unde vor apare deseori bibliografii speciale privitoare la diverse probleme ale literaturii. Aceste contribuții, ca și altele, nu puteau, datorită, mai ales, deficiențelor de metodă și de informație, să fie decît parțial un instrument de lucru de real folos în zilele noastre. De aceea, apariția în editura Academiei a *Bibliografiei literaturii române 1948—1960* este binevenită.

Masivul volum, o parte dintr-o proiectată *Bibliografie a literaturii române* de la origini pînă astăzi, este întocmit sub redacția regretatului academician Tudor

Vianu de un grup de colaboratori ai Serviciului de bibliografii speciale de la Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România.

Lucrarea a fost pregătită cu intenția de a servi celor ce se ocupă cu „studiile literare din punctul de vedere istoric, filologic, lingvistic și estetic" (p. XI) și, de asemenea, pentru cei ce studiază istoria poporului și a culturii românești. Întregul *corpus bibliografic* va urmări literatura română în strînsă legătură cu dezvoltarea istorică și socială a poporului, adică „în cadrul marilor perioade ale istoriei poporului român, așa cum au fost stabilite și pentru celelalte mari lucrări istorice în curs de apariție... *Istoria României* și *Istoria literaturii române*" (p. XII).

Întîiul volum publicat, îmbrățișează o perioadă de puternică dezvoltare a literaturii noastre și anume aceea a anilor 1948—1960. Lucrarea cuprinde, în primul capitol, cronologic, textele folclorice tipărite în această perioadă, românești și ale minorităților naționale, indiferent dacă este vorba de apariții editoriale noi sau de reeditări; ele sînt urmate de traducerile și editările de peste hotare, ale folclorului românesc literar apoi de referințe în legătură cu textele populare, studiile de folclor apărute și, în sfîrșit, de o secțiune rezervată bibliografiilor de folclor.

Cea mai mare parte a volumului este destinată, așa cum e și firesc, înregistrării activității scriitorilor, istoricilor și criticilor literari care au dat literaturii noastre fizionomia ei de astăzi, editați sau reeditați între 1948—1960. Autorii sînt grupați alfabetic, fiecare într-o casetă care cuprinde edițiile volumelor, postumele publicate în presă, revistele la care scriitorul respectiv a colaborat, traducerile în limbi străine, referințele critice și iconografia.

*

În elaborarea unei bibliografii generale, de o însemnătate reală sînt criteriile metodice, întrucît, în cele din urmă, acestea determină gradul de utilitate și valoarea lucrării.

O problemă serioasă pentru cei care au alcătuit bibliografia discutată aici a fost și cea a selecției. Pentru ca un autor să poată apare în lista celor tratați monografic, el trebuia „să ajungă la o anumită notorietate, prin publicarea a cel puțin două volume și prin ecourile lor în critică" (p. XIV). Dacă lăsăm la o parte faptul că o bibliografie pentru a corespunde integral scopurilor ei, trebuie să cuprindă, pe cît se poate, tot ce s-a tipărit într-un domeniu, selecția urmînd să fie făcută de cel care o folosește și admitem principiul selectiv, folosit de autori, li se poate totuși reproșa acestora o anumită inconsecvență și chiar nesiguranță în aplicarea lui. Mai întîi, notorietatea — termen relativ, de altfel — unui scriitor nu poate fi condiționată de un criteriu atît de arbitrar ca numărul volumelor publicate. În cazul unor tineri scriitori cum sînt Tiberiu Utan și Nicolae Velea, care au publicat între acești ani un singur volum, sau al unor istorici literari ca G. Ivașcu și G. C. Nicolescu care nu au tipărit nici unul, pe bună dreptate se face o abatere de la criteriul fixat inițial, ceea ce dovedește că autorii bibliografiei și-au dat seama de neajunsurile lui. În mod nejustificat nu figurează în lista autorilor nume ca I. Manole (autorul monografiei *Anton Pann*, 1954), Val. Panaitescu (*Satira lui Rabelais*, 1958), D. Vatamaniuc (*I. Popovici-Bănățeanul*, 1959) precum și numele altor oameni de litere care, deși cu o bogată și însemnată activitate științifică, nu au tipărit în această perioadă nici un volum. În schimb apar nume cum este cel al lui Eduard Jurist, autor între anii respectivi a 4 broșurele însumînd 80 de pagini și coautor al unei „importante lucrări" de 60 de pagini din colecția de povestiri științifico-fantastice a revistei „Știință și tehnică". Chiar dacă, aparent, numărul „volumelor" publicate ar justifica, în acest caz, prezența autorului discutat în *Bibliografie*, prefața notează că se va ține seamă în egală măsură și de ecourile scrierilor în cauză, în critică. Dar, la caseta respectivă, secțiunea de referințe, cea care ar fi trebuit să reflecte părerile criticii, nu există, neavînd, probabil, ce înregistra.

Utilitatea *Bibliografiei* este micșorată și prin nemenționarea, în cadrul referințelor critice, a articolelor cu caracter teoretic sau de sinteză, privind cele mai de seamă probleme ale literaturii noastre, care nu conțin însă în titlul lor, numele unei personalități literare. Indicațiile, cu totul insuficiente, în legătură cu co-

laborarea autorilor fişaţi la presa literară, sînt, în acest caz, inoperante, deoarece ele nu scutesc cercetătorii de parcurgerea colecţiilor publicaţiilor respective atunci cînd se caută un articol sau altul. Pentru scriitorii importanţi, mai ales din literatura veche (Dosoftei, Antim Ivireanul, Varlaam) ele căror scrieri nu au fost reeditate în perioada urmărită, *Bibliografia* nu înregistrează nici studiile de istorie literară apărute. De asemenea, au fost omise numeroase antologii, unele dintre ele deosebit de importante şi cuprinzînd texte neapărute separat în acest interval de timp. De neexplicat este şi faptul că, deşi a fost fişată întreaga presă literară şi de specialitate şi, alături de aceasta, o parte din cele mai reprezentative publicaţii de altă natură, au fost neglijate unele reviste şi ziare centrale („Revista pedagogică", „Flacăra", „Universul", „Informaţia Bucureştiului" ş.a.) sau ziare regionale în care, de multe ori, apar articole substanţiale, semnate de autori de prestigiu. Merituos este efortul de a se da indicaţii rezumative atunci cînd titlul unui studiu sau articol nu este suficient de explicit. Acest lucru nu se face însă cu consecvenţă, iar citeodată, formulările sînt defectuoase: „împotriva nejustei valorificări a operei" (p. 253), „despre paternitatea eminesciană a unui articol" (p. 425), „proces literar asupra romanului" (p. 802) ş.a. Pot fi observate şi unele mici scăpări, datorate poate tipografiei: „Francisc Crăciun" pentru Victor Crăciun (p. 625), „Eşecul bandei V. S." pentru *Eşecul bandei V. 5* (p. 1031), „două ipoteze ale intelectualului" pentru două ipostaze ale intelectualului (p. 272) etc.

Pentru folosirea operativă a informaţiilor ar fi fost necesară (cum s-a şi procedat la *Bibliografia limbii române literare*) numerotarea tuturor referinţelor bibliografice. Prezentarea grafică a volumului, îngrijită, ni se pare totuşi excesiv „aerisită", cu o risipă de spaţii albe şi cu caractere tipografice prea mari; volumul, strict informativ, necesar, în primul rînd, muncii ştiinţifice, ar fi trebuit realizat cu mai multă economie şi s-ar fi cîştigat, în acest fel, spaţiul necesar apariţiei în paginile sale a materialului pe care o selecţie prea severă şi uneori arbitrară l-a lăsat deoparte.

Obiecţiile formulate nu împiedică recunoaşterea meritelor şi a contribuţiei acestui prim volum al *Bibliografiei literaturii române* la progresul muncii de cercetare ştiinţifică.

L. Volovici şi R. Zăstroiu